

Załącznik nr 1 do regulaminu konkursu

Przewodnik dydaktyczny po ścieżce przyrodniczo-historycznej „Obóz Powstańczy” z materiałami ćwiczeniowymi

Przewodnik z materiałami ćwiczeniowymi, ze względu na przystępnie podane informacje oraz przygotowane karty pracy, kierowany jest do szerokiego grona odbiorców:

- dzieci szkół podstawowych;
- młodzież szkół gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych;
- nauczycieli;
- przewodników turystycznych;
- innych osób dorosłych zajmujących się edukacją ekologiczną i ochroną przyrody;
- turystów indywidualnych wybierających się na ścieżkę.

Ścieżka prezentuje różne zbiorowiska leśne min. grąd niski, ols kępowo – dolinkowy; prowadzi groblą, wzdłuż kompleksu łąk zienkowskich (zwanymi „Pociągami”) do okazałego żeremia bobrowego. „Dąb powstańczy”, mogiłka, czy miejsce obozu powstańczego – stanowiące historyczne elementy ścieżki, dają turystom pełniejsze wyobrażenie o przebiegu Powstania Styczniowego na terenie Pojezierza Łęczyńsko – Włodawskiego.

Przewodnik dydaktyczny wraz z materiałami ćwiczeniowymi składa się z przewodnika po ścieżce przyrodniczo-historycznej „Obóz Powstańczy” oraz z materiałów ćwiczeniowych zawierających karty pracy dla ucznia i materiały dla nauczyciela. **Całość zamknięta jest w tekturowej teczce w formacie około A4.**

W przewodniku dydaktycznym po ścieżce zawarte są informacje dotyczące przebiegu trasy ścieżki przyrodniczo-historycznej „Obóz Powstańczy”. Opisano w nim wszystkie obiekty przyrodnicze i historyczne znajdujące się na trasie ścieżki oraz infrastrukturę turystyczną. Trasa ścieżki podzielona jest na 8 przystanków w związku z tym treść przewodnika również podzielona jest na osiem części/przystanków, tak aby przewodnik stanowił integralną część ścieżki, a treści zawarte w poszczególnych przystankach przewodnika były spójne z przystankami wyznakowanymi w terenie. Materiały ćwiczeniowe podzielone są na dwie główne części, jedną stanowią materiały dla nauczyciela a drugą - karty pracy dla ucznia. W kartach pracy zawarte są poszczególne zadania do wykonania, jakie uczeń powinien zrobić w trakcie wędrowki po trasie ścieżki przyrodniczo-historycznej, oczywiście z wykorzystaniem przewodnika dydaktycznego. Natomiast w materiałach dla nauczyciela znajdują się wskazówki, w jaki sposób powinien przeprowadzić zajęcia w terenie z wykorzystaniem kart pracy dla uczniów oraz odpowiedzi do zadań.

Parametry techniczne oraz założenia graficzne wydawnictwa:

Parametry techniczne wydawnictwa:

Nakład **5000 egzemplarzy**, dwie wersje językowe: polska i angielska (z czego polska – 4500 tys. egzemplarzy, angielska 500 egzemplarzy).

Parametry techniczne przewodnika dydaktycznego:

format - około 10x21 cm (w pionie),

ilość stron wkładu – około 24 str.,

papier wkładu - kreda 150g, 4+4,

okładka - składana, papier kreda 150 g, 4+4.

Parametry techniczne materiałów ćwiczeniowych:

ilość stron – około 12 (materiały dla nauczyciela i karta pracy dla ucznia)

format – około A4,

papier - karton około 200g, A3 wkładany do A4, 1+1.

Parametry techniczne teczki:

Format – około A4

teczka z wykrojnika, kreda folia jednostronna 300g z białym spodem 4+0.

Założenia graficzne wydawnictwa:

Przewodnik i materiały ilustrowane rysunkami, grafikami oraz zdjęciami z terenu Parku, a także zawierające mapę parku i trasy ścieżki.

Tekst – około 1,1 arkusza tekstu autorskiego

Zdjęcia, mapy, rysunki lub grafiki – ilość sztuk około 35

Zawartość merytoryczna wydawnictwa:

Zawartość merytoryczna przewodnika dydaktycznego :

*Autorzy tekstu: Zbigniew Giemza
Anna Myka-Raduj
Andrzej Różycki*

Poleski Park Narodowy Ścieżka przyrodniczo-historyczna „Obóz Powstańczy” Przewodnik dydaktyczny

Drogi Turysto !

Witamy Cię w Poleskim Parku Narodowym i zapraszamy do poznania nie tylko unikalnej przyrody chronionych obszarów Polesia, ale również jego ciekawej historii. Szczególnym miejscem do poznania tych obu elementów jest ścieżka przyrodniczo-historyczna „Obóz Powstańczy”. Ścieżka rozpoczyna się w miejscowości Lipnik, położonej 4 km od drogi powiatowej łączącej dwie gminne miejscowości Urszulin - Sosnowica.

Długość trasy ścieżki wynosi ok. 4 km (czas przejścia około 2,5h), a jej przebieg oznakowany jest białymi kwadratami z zieloną przekątną, namalowanymi na pniach drzew oraz strzałkach kierunkowych. Strzałki wskazują kierunek poruszania się po ścieżce. Na całej trasie znajduje się 8 przystanków, z tablicami zawierającymi numer przystanku, krótki opis danego obiektu przyrodniczego i rysunki poglądowe. Dla ułatwienia na trasie ścieżki znajdują się w miejscach podmokłych specjalne kładki pozwalające bezpiecznie poruszać się po wyznaczonym terenie oraz dla uatrakcyjnienia zwiedzania (ponieważ teren parku jest płaski), wieża widokowa z której można oglądać rozległą panoramę tzw. „łęk zienkowskich”. Ścieżkę można zwiedzać indywidualnie lub w grupach pod opieką przewodnika Parku.

Podstawowe zasady udostępniania Poleskiego Parku Narodowego dla edukacji, turystyki i rekreacji:

1. Całość przyrody Parku podlega ochronie, niedozwolone jest zbieranie grzybów i innych płodów runa leśnego (poza miejscami do tego wyznaczonymi), zrywanie roślin, wędkowanie, chwytanie dziko żyjących zwierząt, płoszenia ich i zabijania, zbierania poroży zwierzyny płowej, niszczenia nor i lęgowisk zwierzęcych oraz gniazd ptasich i wybierania z nich jaj.
2. Ruch turystyczny na terenie Parku dozwolony jest od świtu do zmierzchu i odbywać się może wyłącznie po wytyczonych szlakach i ścieżkach.
3. Uprawianie turystyki pobytowej oraz profesjonalne fotografowanie i filmowanie możliwe jest po uzyskaniu zgody dyrektora PPN.
4. Zwiedzanie w grupach powyżej 10 osób wymaga zgłoszenia do administracji Parku.
5. Na terenie PPN obowiązuje bezwzględny zakaz używania otwartego ognia poza wyznaczonymi miejscami.
6. Zabrania się wprowadzania psów.
7. Wstęp na ścieżki przyrodnicze podlega opłatom – bilety do nabycia w Ośrodku Dydaktyczno-Administracyjnym PPN w Urszulinie przy ul. Lubelskiej 3A i w Ośrodku Dydaktyczno-Muzealnym PPN w Załuczu Starym.
8. Odwiedzający dla własnego bezpieczeństwa muszą stosować się do zakazów i uwzględniać ostrzeżenia umieszczone w terenie, a także podporządkować się zaleceniom Służb Parku (...)

Szczegółowy regulamin udostępniania Poleskiego Parku Narodowego dla edukacji, turystyki i rekreacji dostępny jest w Ośrodku Dydaktyczno-Administracyjnym PPN w Urszulinie, a także znajduje się na stronach internetowych www.poleskipn.pl.

TURYSTO!!!

USZANUJ PRZYRODĘ I MIENIE PARKU, POZOSTAW MIEJSCA, KTÓRE ODWIEDZIŁEŚ CZYSSTE I NIEZNISZCZONE

Początek zwiedzania ścieżki przyrodniczo-historycznej „Obóz Powstańczy”

Zwiedzanie ścieżki przyrodniczo-historycznej rozpoczynamy w miejscowości Lipnik do której prowadzi droga asfaltowa.

Miejscowość Lipnik jest małą wsią położoną w województwie lubelskim, w powiecie parczewskim, w gminie Sosnowica. W latach 1975-1998 administracyjnie miejscowość ta należała do województwa chełmskiego. Obecnie zamieszkuje ją tylko 14 osób.

Z danych źródłowych wynika, że była to zawsze niewielka miejscowość maksymalnie licząca ponad 130 mieszkańców.

Jan Nepomucen Nałęcz-Rostworowski, właściciel wsi Zawadówka, w swoim pamiętniku „Wspomnienia z lat 1863 i 1864” o wsi Lipnik pisał tak: „*Sam Lipniak, to mała wioseczka, położona jakby na wyspie pomiędzy bagnami, dwie tylko grobelki z mnóstwem mostków do niej prowadzą, a przerwawszy je niepodobna się tam dostać*”¹.

Według pierwszego powszechnego spisu ludności z dnia 30 września 1921 roku i innych źródeł urzędowych: „Główny Urząd Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej - Warszawa: GUS, 1923, tom 4 województwo lubelskie”, wieś Lipnik liczyła 132 mieszkańców ogółem, z czego 129 katolików i 3 prawosławnych.

Przystanek nr1. TRASA ŚCIEŻKI PRZYRODNICZO-HISTORYCZNEJ „OBÓZ POWSTAŃCZY”

Początek ścieżki znajduje się po lewej stronie drogi wjazdowej do miejscowości Lipniak. Tutaj wybudowany jest parking z zadaszeniem turystycznym, na którym ustawiono cztery tablice. Dwie tablice poświęcone są trasie ścieżki oraz Powstaniu Styczniowemu z 1863 roku, a dwie kolejne zawierają ogólne informacje dotyczące zasad zwiedzania oraz mapę Poleskiego Parku Narodowego.

W tym miejscu warto chwilę się zatrzymać i zapoznać z przebiegiem Powstania Styczniowego na terenie Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego.

Przystanek nr 2. POWSTANIE STYCZNIOWE NA TERENIE POJEZIERZA ŁĘCZYŃSKO-WŁODAWSKIEGO.

Powstanie Styczniowe 1863 roku to największy i ostatni zryw niepodległościowy przeciwko Carskiej Rosji w Królestwie Polskim. Szczególnie intensywne działania powstańcze nasiliły się w Lubelskiem i na Podlasiu. Również teren obecnego Poleskiego Parku Narodowego stał się widownią walk z wojskami carskimi. Podpułkownik Karol Krysiński, pod koniec czerwca 1863 roku założył nieopodal wsi Lipniak obóz powstańczy funkcjonujący do marca 1864 roku. Okresowo w obozie przebywało ponad 1000 powstańców. W ruch narodowo – wyzwolenczy bardzo mocno zaangażowali się ziemianie z tego terenu. Franciszek Krassowski, właściciel Pieszowoli, został cywilnym komendantem powiatu radzyńskiego. Jego dwaj synowie Rajmund i Ludwik dowodzili oddziałami powstańczymi. Rajmund poniósł najwyższą ofiarę. Za udział w zbrojnej partii został

rozstrzelany 6 lutego 1863 roku w Radzynie Podlaskim. Józef Seweryn Liniewski, właściciel Lejna, został zastępcą Franciszka Krassowskiego i obsługiwał Poczta Powstańczą. Poczty Powstańcze funkcjonowały również w Kozubatej nr 59, w Pieszowoli nr 10, w Białce nr 62, w Wytycznie nr 58, w Sosnowicy nr 61 i w Uścimowie nr 1.

Jan Nałęcz Rostworowski, właściciel Zawadówki, wstąpił do oddziału Karola Krysińskiego, a następnie mianowany na stopień porucznika, dowodził 15 osobowym, elitarnym oddziałem jazdy. Do walki z caratem w okresie powstania włączyły się również kobiety. Latem w okręgu włodawskim został zawiązany Komitet Damski dla zbierania składek. W tym celu cały powiat został podzielony na działy i każda z pań otrzymała szczegółową listę miejscowości, z których winna była zbierać składki. We Włodawie obowiązku tego podjęła się żona pisarza sądu pokoju z Malewskich Gumowska; we wsiach i miasteczkach wokół Włodawy: Leonowa Kunicka, Natalia Jasińska z Brusa i Leonora Krassowska z Pieszowoli, w Ostrowie i okolicach wokół Ostrowa Natalia Osiecka z Kolechowic, a gdy ta zrezygnowała – Józefa z Bogdanowiczów Liniewska. Panie z Komitetu Damskiego zjeżdżały się, co miesiąc w innym miejscu, gdzie już oczekiwali na nich Józef Seweryn Liniewski – zastępca naczelnika cywilnego powiatu radzyńskiego wraz ze swoim pomocnikiem Surzyckim, lekarzem nadwornym Zamoyskich z Różanki. Pieniądze były liczone, odbierane a następnie przekazywane naczelnikowi powiatowemu. Oprócz zbierania składek, kobiety pomagały materialnie rodzinom straconych i zesłanych na Sybir. Przygotowywały także materiały opatrunkowe, organizowały szpitale powstańcze, leczyły i pielęgnowały rannych powstańców.

Po chwili refleksji i zadumy, dalej poruszamy się już drogą leśną zgodnie z kierunkiem strzałek. Na przeciwko parkingowi widzimy bardzo stary krzyż, który jako niemy świadek „dobrze pamięta” czasy Powstania Styczniowego. Dzisiaj już nieco zniszczony przez dziecięcy i wymagający gruntownej renowacji. Idziemy dalej w kierunku wsi. Mijamy zabudowania mieszkańców Lipniaka i wchodzimy do lasu. Od tego momentu przejście trasą może okazać się już nieco trudniejsze. Miejscami droga będzie trochę błotnista a bagniste lasy ciemne i tajemnicze. Ta wyjątkowa sceneria łatwo może nas przenieść w XIX wiek i chociaż w niewielkim stopniu pomoże zrozumieć los Powstańców. Po krótkim marszu dochodzimy do przystanku nr 2.

Przystanek nr 3. BRZOZA CZARNA *BETULA OBSCURA*, ZWANA TAKŻE BRZOZĄ CIEMNĄ.

Z prawej strony widzimy tablicę informacyjną poświęconą Brzozie czarnej, a za tablicą nieco w głębi lasu, widoczny jest okaz opisywanej brzozy.

Brzoza czarna jest gatunkiem drzewa blisko spokrewnionym z brzozą brodawkowatą *Betula pendula*. Zasięg występowania drzewa jest ograniczony tylko do Polski, północnej części Czech i Słowacji oraz zachodniej Ukrainy. Może osiągać 20 m wysokości i posiada wiele cech brzozy brodawkowatej. Różni się od niej natomiast ustawieniem gałęzi (pod prawie prostym kątem, a nie ostrym). Kora ma kolor czarnobrazowy lub stalowoczarny i nie łuszczy się okrężnie. Kolor kory spowodowany jest brakiem w niej betuliny, która nadaje korze brzozy brodawkowatej białe zabarwienie. W Polsce gatunek ten spotykany jest sporadycznie w lasach zwykle w pojedynczych egzemplarzach. Za granicą nie uznawana ani za odrębny gatunek, ani za odmianę brzozy brodawkowatej. Brzoza czarna spotykana jest w kilku miejscach w Poleskim Parku Narodowym. Znajdujący się przy przystanku okaz objęty jest szczególnym nadzorem.

Po chwili przerwy wędrujemy dalej. Teren wyraźnie się obniża. Mijamy różne typy lasów. Zarówno po prawej jak i po lewej stronie na wzniesieniach obserwujemy grądy niskie a w zagłębieniach olsy. Po przejściu około 300 m dochodzimy do przystanku nr 3. Z prawej strony mijamy okazały zagajnik świerkowy, posadzony przez człowieka. W kępie świerków

widzimy wiekowy, spróchniały i martwy już dąb, gdzie według Jana Nałęcza Rostworowskiego „*kozak stracił głowę*”.

Przystanek nr 4. DĄB POWSTAŃCÓW.

Zatrzymujemy się przy starym dębie, na którym wyraźnie rysuje się ślad historii i który stał się obiektem miejscowych legend.

Przy odwiecznym dębie „gdzie kozak stracił głowę”. Oto relacja porucznika Jana Nałęcza Rostworowskiego, walczącego pod rozkazami pułkownika Karola Krysińskiego: „...*Podczas naszego pobytu na Lipniaku podsuwały się niejednokrotnie ku nam podjazdy nieprzyjacielskie, mianowicie kozackie. Na drodze z Lipniaka do Bud Wytyckich stał dąb z konarem, wyciągniętym nad dróżką, w miejscu gdzie ona skręcała się raptownie, konar był tak nisko, że jeździec musiał się dobrze schylić, aby pod nim przejechać. Oddział kozaków chcąc wy badać, co robimy, podsunął się dróżką i natknął na naszą Pikietę, która dała ognia. Paru kozaków puściło się za nią, a jeden z nich padł na miejscu z roztrzaskaną o ten konar głową*”.

Widziany przez nas gatunek drzewa (z prawej strony drogi niedaleko tablicy informacyjnej), to dąb szypułkowy *Quercus rober*. Jest to drzewo często o znacznych rozmiarach osiągające wysokość nawet do 40 m z szeroką koroną sklepioną wysoko o szerokości nawet do 25 m. Pień drzewo ma zwykle krótki, który nie biegnie do wierzchołka, lecz gnije w koronie. Rozgałęzia się już w dolnych partiach na grube konary. Dąb maksymalny wzrost osiąga w wieku ok. 150 lat, ale drzewo może żyć nawet do 1000 lat. Średnica pnia dorosłych drzew może przekraczać nawet 2 m.

Wędrujemy dalej leśną drogą zgodnie z kierunkiem wskazanym na strzałkach. Po prawej stronie drogi rozciągają się, zalane wodą niemal przez cały rok lasy bagienne – ols kępowo-dolinkowy, które nadają ścieżce „mroczny” ale bardzo urokliwy charakter. Po lewej stronie drogi początkowo mijamy młodniki olchowe a w dalszej części niewielki młodnik brzozy. Dochodzimy do rozstaju dróg. Kierujemy się na lewo i dalej podążamy prosto wzdłuż wspomnianego młodnika brzozy aż do miejsca zwanego „Mogiłkami”. Z prawej strony mijamy kilka starych, rosochatych sosen. Dochodzimy do przystanku nr 4.

Przystanek nr 5. „MOGIŁKI” - W TRADYCYJ LUDOWEJ MIEJSCE MOGIŁY POWSTAŃCZEJ.

Zatrzymujemy się przy tablicy informacyjnej na krótką chwilę zadumy.

Według tradycji ludowej i przekazu Pana Antoniego Stefaniuka ze wsi Lipniak, około 1 kilometra za miejscem obozu na Lipniaku, miała znajdować się zbiorowa mogiła powstańcza. Wcześniej miał tam stać również krzyż.

W roku 2008 na tym terenie podjęto badania archeologiczne, na zlecenie Telewizji Polskiej S.A. Oddział w Lublinie. Prace archeologiczne przeprowadzono w związku z realizacją cyklicznego programu historyczno-edukacyjnego w reżyserii Adama Sikorskiego „Było, nie minęło”. Celem prac było zlokalizowanie konstrukcji i obiektów obozu zimowego K. Krysińskiego, oraz trzech mogił powstańczych. Zlokalizowano dwa obiekty archeologiczne: pozostałości obwałowań ziemnych obozu powstańczego, oraz prawdopodobne miejsce istnienia zbiorowego grobu powstańców.

Prace były wykonywane zgodnie z Pozwoleniem Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Lublinie Delegatury w Białej Podlaskiej pod nadzorem archeologicznym. Wykonano badania detektorami i badania georadarem. Badania detektorami wyznaczyły miejsce z wystąpieniem 8 cienkich krótkich gwoździ przypuszczalnie z ogrodzenia mogił. Natomiast badania georadarem wykazały bardzo nierównomierną i dość dużą anomalię mineralizacji gruntowej. Anomalie takie mogą świadczyć o tym, że znajduje się tutaj mogiła masowa, w której pochowano nawet kilkadziesiąt ciał, na głębokości 1,7 – 1,9m.

W związku z uzyskanymi różnymi wynikami (tradycja ustna, badania detektorami i georadarem), które wskazały tylko prawdopodobne istnienie mogiły powstańczej, zagadnienie niewątpliwie wymaga wykonania dodatkowych badań archeologicznych.

Niestety do dnia dzisiejszego nie podjęto dalszych badań, które ostatecznie mogłyby rozstrzygnąć sprawę niewątpliwego grobu powstańców. My jednak w celu upamiętnienia tego miejsca ustawiliśmy tablicę przed którą właśnie się znajdujesz.

Za tablicą widzimy las mieszany na siedlisku gąrowskim. Natomiast na przeciwko tablicy widzimy dawną łąkę porośniętą samosiewem brzozy.

Tutaj nasza wędrówka osiągnęła półmetek. Dalej poruszamy się prosto w kierunku przepustu na rowie. Przekraczamy mostek i kierujemy się lekko na prawo do wieży widokowej. Od tego miejsca trasa ścieżki ma bardziej przyrodniczy charakter, a do czasów powstania ponownie „powrócimy” przy ostatnim przystanku.

Przystanek nr 6. ŁĄKI ZIENKOWSKIE, UROCZYSKO „POCIĄGI”.

Z wieży widokowej rozciąga się rozległy widok na kompleks tzw. łąk zienkowskich. Jest to duży kompleks liczący ok. 1200 ha ciągnący się od miejscowości Zienki (stąd nazwa) na zachodzie, aż do miejscowości Nowiny na wschodzie. Są to dawne rozległe torfowiska niskie, całkowicie zmeliorowane w latach 60-tych i 70-tych i zamienione na użytki zielone na potrzeby utworzonych tutaj Państwowych Gospodarstw Rolnych. O tym, że łąki były pierwotnie torfowiskami świadczą nieliczne, zachowane jeszcze stanowiska rzadkich gatunków roślin takich jak: kosaciec syberyjski, goryczka wąskolistna, kruszczyk błotny czy gnidosz królewski.

W czasach, gdy tereny te były jeszcze ekstensywnie użytkowanymi torfowiskami, miejscowa ludność nadała im szereg specyficznych nazw. Spotykamy tutaj uroczyska nazwane: Krasnoryki, Kutwołoki, Ławki, Żremeniska, Pociągi, Radowania, Ochoża. Rozciągający się przed nami widok, to właśnie uroczysko zwane „Pociągami”. Nazwa to oczywiście nie pochodzi od pociągu, gdyż najbliższa linia kolejowa znajduje się dopiero koło Włodawy, lecz zapewne od odbywających się tutaj co roku lotów tokowych słonek, zwanych „ciągami”. Łąki rozdziela na dwie części kanał doprowadzalnik Bogdanka – Wola Wereszczyńska wybudowany w latach siedemdziesiątych jako urządzenie nawadniające.

Aktualnie wschodnia część łąk, czyli ta, na którą rozciąga się widok z wieży, została poddana przez służby PPN działaniom renaturalizacyjnym. Na obszarze łąk utworzono dzięki odpowiednim przetamowaniom szereg trwałych i okresowych rozlewisk. Są one wspinałym miejscem do bytowania rozlicznych ptaków wodno-błotnych, w tym wielu gatunków rzadkich i zagrożonych: gęś gęgawa, żuraw, cietrzew, kropiatka, zielonka, derkacz, dziwonia, podróżniczek, kszyc, krwawodziób, cyranka, błotniak łąkowy, błotniak stawowy i szereg innych.

Schodzimy z wieży i dalej udajemy się groblą zgodnie z kierunkiem strzałek. Mijamy tablicę informacyjną i idziemy prosto. Na tym fragmencie trasa ścieżki, w celu bezpiecznego i łatwiejszego poruszania się, miejscami została wyposażona w kładki.

Idąc groblą po prawej stronie, na całej długości grobli, rozciąga się widok na „łąki Zienkowskie”, natomiast po lewej stronie widzimy las bagienny przez cały rok zalany wodą (ols kępowo-dolinkowy z domieszką brzozy).

Ten fragment ścieżki jest szczególnie istotny z punktu widzenia ochrony przyrody w celu zachowania i zwiększenia jej bioróżnorodności na poziomach: siedliskowym i krajobrazowym. Dobrze widoczna jest tu działalność bobrów. Ich obecność w istotny sposób oddziałuje na zwiększanie się populacji i wzrastanie różnorodności gatunkowej organizmów związanych z wodą i ryb oraz ptaków wodno - błotnych.

Niestety coraz częściej bobry kojarzą się z wyrządzanymi w gospodarce człowieka szkodami. W rzeczywistości należą do niezwykle pożytecznych gryzoni. Dzięki ich

wrodzonym instynktem związanym z budowaniem tam i tworzeniem rozlewisk, zwierzęta te przyczyniają się do lepszego przebiegu działań renaturalizacyjnych i w znacznie lepszy sposób (niż człowiek) przywracają właściwe stosunki ekologiczne na obszarze Parku, czy innych terenach zasiedlanych przez bobry. Dzięki budowaniu tam poprawiają retencję obszarów, na których bytują. Zatrzymywana woda w stawach bobrowych podwyższa swoje pH, co korzystnie wpływa na jej jakość. Ponadto tamy zmniejszają ryzyko wystąpienia powodzi w dolnych biegach rzek oraz strumieni i są swoistą mechaniczną oczyszczalnią.

Idąc ścieżką, niemalże „na wyciągnięcie ręki” możemy zaobserwować tą pozytywną działalność bobra w otaczającym nas środowisku. Widzimy zalane olsy, rozlewiska tętniące życiem. Wędrując ścieżką możemy zaobserwować zgryzy bobrowe, a niekiedy nawet natknąć się, na całe powalone na ścieżkę, świeżo ścięte przez bobry drzewa. Niewątpliwie nieco utrudniają one ruch na ścieżce, ale radząc sobie z tymi małymi udogodnieniami dochodzimy do kolejnego przystanku zwanego „żeremie bobrowe”.

Przystanek nr 7. ŻEREMIE BOBROWE.

Z prawej strony widzimy tablicę informacyjną a za nią, około 10-15 m od grobli, okazałe żeremie bobrowe, jako przykład jednego z trzech typów schronień budowanych przez bobry.

Żeremie bobry budują w miejscach gdzie brzeg jest niski. Jest to znacznych rozmiarów kopiec zbudowany z różnej grubości gałęzi oraz traw i mchów dodatkowo uszczelniony błotem i mułem. Podstawa kopca mierzy średnio ok. 3-4 m, ale spotyka się żeremia wielkości nawet do 20 m. Wewnątrz kopca znajduje się komora gdzie przebywają zwierzęta. Temperatura w komorze nigdy nie spada poniżej zera. W pobliżu żeremia bobry często gromadzą zapasy na zimę zatapiając je w wodzie.

Poza żeremiem można wyróżnić jeszcze dwa rodzaje schronień budowanych przez bobry. Tam gdzie brzeg jest wysoki i stromy (1,5 – 2 m powyżej krawędzi wejścia), budują nory z podwodnym wejściem na głębokości, gdzie woda nie zamarza oraz otworem wentylacyjnym na lądzie. Drugi rodzaj, to półżeremie, gdy brzeg nie przekracza 1 m wysokości, gdzie zarówno wejście jak i brzeg są umacniane za pomocą gałęzi uszczelnianych mułem i błotem.

Aby zachować bezpieczeństwo przy wchodzeniu do komory, bobry budują tamy dzięki, którym utrzymują odpowiedni poziom wody. Tamy mogą osiągać wysokość nawet ponad 20 m. Budowane są z wierzb, topól, jesionów lub brzoź. W ten sposób bobry mogą podnieść poziom wody nawet o metr. Co ciekawe, dla dodatkowej ochrony, poniżej tamy głównej stawiają kolejną tamę. Poza kwestią bezpieczeństwa tamy wykorzystywane są do powiększania terytorium, na którym bobry budują kanały ułatwiające im przemieszczanie się oraz zwiększające powierzchnię ich żerowania. Ponadto przy tamach również gromadzone są zapasy na zimę.

Bóbr europejski *Castor fiber*-ssak z rzędu gryzoni z rodziny bobrowatych jest największym przedstawicielem gryzoni w Polsce. Charakteryzuje go masywna sylwetka z krótkimi nogami. Tylne nogi mają palce połączone błoną międzypalcową. Długość jego tułowia i głowy dochodzi do 1 m. Dorosły bóbr osiąga wagę do 30 kg. Ogon (plusk) może osiągać rozmiary do 37 cm długości i 10-14 cm szerokości, jest grzbietowo-brzusznie spłaszczony w części pokryty łuskami. Grzbiet bobra ma odcień ciemnobrązowy, rzadziej czarny. Pomimo krótkich i prawie zupełnie niewidocznych w sierści uszu ma dobry słuch. Odznacza się także równie dobrym węchem. Jest doskonałym, bezszelestnym pływakiem oraz nurkiem., pod wodą może przebywać nawet 20 minut.

Bóbr żyje w spokojnych rzekach lub jeziorach, a także w rowach melioracyjnych otoczonych przez lasy liściaste. Prowadzi głównie nocny tryb życia, jedynie gdy jest niepokojony, staje się aktywny także podczas dnia.

Dorosły bóbr żywi się łykiem głównie wierzby oraz osiki, ale również nie stroni od trzciny i grążeli. Odżywia się także tym, co znajduje na polach uprawnych oraz w ogródkach

warzywnych. Młode Przez pierwsze 4 tygodnie żywią się jedynie mlekiem matki, a od piątego przez kolejne trzy tygodnie, do ich jadłospisu zostaje dodany pokarm roślinny.

Wśród bobrów nie istnieje dominacja płci, występuje natomiast hierarchia wiekowa tj. dorosłe dominują nad jednorocznym potomstwem, a te z kolei nad bobrzętami. Młode zostają przy rodzicach i rodzeństwie przez pierwsze dwa lata tworząc rodzinę. Natomiast kilka rodzin może utworzyć kolonię. Dożywają maksymalnie 25 lat.

Bobry są monogamistami. Dojrzałość płciową osiągają w 4 roku życia i są aktywne rozrodczo przez około 12 lat. W naszym kraju gody bobrów zaczynają się w lutym. Po ponad 100 dniach ciąży przychodzą na świat średnio 3 młode, najczęściej występuje równowaga płci lub jest niewielka przewaga samców. Bobrzęta są pod stałą opieką rodziców oraz rodzeństwa. Aktywność ich rozpoczyna się zaraz po urodzeniu. Młode szybko rosną, po dwóch tygodniach ważą dwa razy więcej niż w dniu urodzin, a po 6 miesiącach - 6 kg.

Zagrożenia i ochrona

W przeszłości bóbr europejski swoim zasięgiem obejmował całą Europę oraz północną część Azji, jednak do lat 20-tych XX wieku, w wyniku licznych polowań, został prawie zupełnie wytrzebiony. Wówczas jego pogłowie liczone na kilkaset osobników. W wyniku tych działań konieczne stało się objęcie go ścisłą ochroną gatunkową. Po wojnie gatunkowi w Polsce groziło zupełne wyginięcie. W latach 70-tych rozpoczęto restytucję bobrów na Lubelszczyźnie. Natomiast w roku 1992 sprowadzono 13 osobników do Poleskiego Parku Narodowego, głównie z Nadleśnictwa Gołdap. Aktualnie na terenie PPN populacja bobrów jest szacowana na ok. 200 osobników. Dzisiaj bóbr jest uznany za zwierzę wyprowadzone z zagrożenia.

Trasa ścieżki prowadzi dalej po grobli. Po lewej stronie wciąż towarzyszą nam olsy, a po prawej wcześniej już opisywany, kompleks Łąk Zienkowskich. Dochodzimy do mostka. Przekraczamy mostek i po kładkach podążamy dalej. Po obu stronach kładki mijamy ols kępowo-dolinkowy. Po około 80 m kładka się kończy i wchodzimy na drogę leśną. Skracamy w prawo i po pokonaniu około 100 m drogi skręcamy w lewo do lasu. Dalej poruszamy się zgodnie z kierunkiem strzałek. Po pokonaniu około 15 m docieramy do ostatniego przystanku ścieżki upamiętniającego miejsce obozu i życie obozowe.

Przystanek nr 8. MIEJSCE OBOZU POWSTAŃCZEGO PUŁKOWNIKA KAROLA KRYSIŃSKIEGO NA LIPNIAKU.

W czerwcu Krysiński przybył w lasy parczewsko – włodawskie, gdzie nieopodal wsi Lipniak założył stały obóz powstańczy.

W dniach pomiędzy 23 a 25 czerwca do obozu na Lipniaku zaczęli przybywać powstańcy z oddziału Lelewela - Borelowskiego, po klęsce pod Różą. Około 230 powstańców przyprowadzili ks. Stanisław Brzózka i Ludwik Bardet. Oddział Krysińskiego stacjonujący na Lipniaku liczył już wtedy około 600 powstańców. Codziennie w obozie odbywano musztry wojskowe i ćwiczenia z bronią przygotowując się do mających nastąpić kolejnych walk z nieprzyjacielem.

„Dla dania zajęcia żołnierzom robiliśmy i udane napady. Gdy jeden oddział trzymał strażę, inny starał się podejść lub niepostrzeżenie wkraść do obozu. Moja komenda zawsze trzymała się w czujności, u której pierwszym prawem było bez wyraźnego rozkazu pod dach nie wchodzić, nigdy zaskoczyć się nie dała, a raz nawet zawstydziła któryś z oddziałów jazdy Szumskiego. Wtenczas bawił u nas Kruk. Wyszedłem z mą bandą drogą ku Zienkom; dla rozpoznania mieliśmy lewe ramię przewiązane chustką. Potem zrobiwszy koło, podsunęliśmy się ku obozowi od strony Woli Wereszczyńskiej, i przez bagna, prowadząc konie w rękę, ominęliśmy nasze pikiety; dla zamaskowania tego ruchu, paru moich jeźdźców ukazało się pikietom z innej strony. Gdy już byliśmy na twardym gruncie, wsiadłszy na koń puściliśmy się galopem i obkoczyli kwaterę Kruka i Krysińskiego.

Podczas, gdy Kamiński i inne plutony jazdy trąbiły dopiero alarm i dosiadały koni, ja już wszedłem do kwatery naczelników i z uśmiechem powiedziałem: „ panowie, złóżcie broń, bo dom otoczony!” Kruk w pierwszej chwili nie rozumiał, co to znaczy, bo nie wiedział o komedii. Potem jednak dał reprimendę oficerowi, który podówczas trzymał straż, a mojej bandzie pozwolił na lewym nosić szewrony, które też zaraz jakaś kurierka, reprezentująca piękność, jako nagrodę cnoty rycerskiej, z białej tasiemki w braku galonu nam przyszyła”².

Gdy, na początku listopada Krysiński powrócił do swojego obozu na Lipniaku oczekiwał go już tam major Etner ze swoim nowo sformowanym, liczącym 300 ludzi oddziałem. Wkrótce do obozu przybyło 200 Litwinów pod dowództwem Bogusława Ejtminowicza. Niebawem, z okolic Turobina powróciło część jazdy wysłanej do Galicji po broń. *„Jakaż była radość, gdy dano znać, że część naszej jazdy, którą wysłano po broń nad granicę, zbliża się i prowadzi długi szereg furmanek. Wszędzie było słyhać » Broń! Broń! Nam wiozą «. Rzeczywiście, rzadki to był wypadek, a może i jedyny w czasie powstania, aby trzydzieści kilka fur, naładowanych bronią i amunicją, mogło przejść dwadzieścia przeszło mil krajem, po którym snuły się nieprzyjacielskie oddziały. Przewieziono nam przeszło 700 karabinów, 300.000 gotowych ładunków, prócz szabel rewolwerów, pistoletów, karabinków dla jazdy i t. p. Zaczęło się organizowanie sił naszych”³.* Oddział został przebrojony i na nowo zorganizowany. Licząca 900 ludzi piechota została uzbrojona w karabiny z bagnetami i podzielona na dwa bataliony. Dowódcą pierwszego batalionu został Bardet, drugiego, w skład, którego weszli głównie Litwini Bogusław Ejtminowicz. Oba bataliony zostały podzielone na trzy kompanie strzelców liczące po 130 – 140 powstańców. Dodatkowo w skład batalionu Bardeta wchodziła, znacznie już wtedy zmniejszona i licząca jedynie 50 powstańców kompania kosynierów. Jazdą w sile 130 jeźdźców została uzbrojona w krótkie karabinki, szable i rewolwery, dowództwo nad nią objął kapitan Jan Szumski⁴. Tak silny oddział powstańczy nie mógł ująć uwagi Rosjan, jednak pogłoski, jakie do nich docierały znacznie wyolbrzymiały jego siły. Sami Rosjanie przekonani byli, że Krysiński ma pod swoim dowództwem kilka tysięcy powstańców”⁵.

Jak wspomina Jan Nałęcz Rostworowski w „Pamiętnikach”

„Komendy nieprzyjacielskie, czy miały o nas przesadzone wiadomości, czy też czekały, aby wspólnymi siłami stanowczy cios nam zadać, dość, że zostawiały nas w spokoju. We Włodawie mówiono, że mamy do 5000 ludzi, armaty, żeśmy się ufortyfikowali. W tym wszystkim było tyle prawdy, że mieliśmy race z granatkami i że pokopaliśmy przy wejściach do naszego obozowiska rowy z nasypami, mogących chronić strzelców w razie napadu”.

Powstańcy w obozie spali w szałasach. Zewnętrzny kształt takiego szałas przedstawił się, jak daszek na psiej budzie, a raczej jak sama psia buda, którą się urabiało z gałęzi wierzbowych, obok rosnących i okrywało słomą, przysypaną ziemią. Od tyłu szałas był tak samo zabezpieczony, jak z boków; z frontu zaś był zupełnie otwarty. Każde takie legowisko wyłożone barłogiem na posłanie, urządzało się na, dwóch, aby cieplej spać było; do spania zaś trzeba się było wczolgiwać; jednak, kto się tam z trudem wsunął, spał doskonale burką się przykrywszy.

Zwykle wieczorami rozpalano się ogniska przy spożywaniu posiłku dla ogrzania zziębniętych członków; przy każdym zasiadało po kilkunastu; przy czym kto mógł,

2 J. Nałęcz – Rostworowski, *op. cit.*, s. 54.

3 J. Nałęcz-Rostworowski, *op. cit.*, s. 46.

4 J. Nałęcz – Rostworowski, *op. cit.*, s. 45-47; Ratajczyk, *op. cit.*, s. 168; E. Niebelski, *op. cit.*, s. 24-25. J. Nałęcz – Rostworowski, *op. cit.*, s. 46.

5 J. Nałęcz – Rostworowski, *op. cit.*, s. 51;

*najczęściej na ziemi i przypiekając przy ogniu słoninę na patyku, zjadało się ją z chlebem. Tak biwakując, gawędziło się wesolo, poruszając najrozmaitsze tematy; były to najprzyjemniejsze chwile w życiu obozowym. Nawet ta słonina przypiekana, gdy się już zrobiła przezroczysta, stawała się specjałem prawdziwym*⁶.

Jednakże powstańcy mieli czasami dostęp do bardziej wyszukanych towarów, ale musieli zakupy pokrywać z własnej kieszeni. Jeden z nich wspomina: „*Pieniądże jednak było gdzie wydać, bo żydki naznosili do obozu wina i różnych łakoci. To też ci, co mieli pieniądze, szastali nimi na wszystkie strony, a kilku wyzuło się prawie z całej gotówki na poczęstunki, rozumując, że w razie śmierci nie będą nic potrzebowali, a jeżeli kulka minie, zawsze w obozie znajdzie się jakieś pożywienie i dobrze będzie*”⁷.

Ponadto przebywając w obozowisku żołnierze powstańczy starali się w jakiś sposób urozmaicić tam pobyt. Przykładowo 4 listopada w obozie na Lipniaku obchodzono imieniny naczelnika. Na te okazję Lerbas dostarczył różnych wiktuałów, przybyło nawet kilka osób z okolicy. Były sztuczne i bengalskie ognie, muzyka, iluminacja⁸.

Szczegółową relację z pobytu w obozie powstańczym opisuje pułkownik armii szwajcarskiej, obserwator i uczestnik walk w Powstaniu Styczniowym na Podlasiu i Lubelszczyźnie Franciszek von Erlach. Wprawdzie opisuje on pobyt w obozie Ruckiego, jednak możemy przypuszczać, że życie obozowe na Lipniaku było bardzo podobne, zwłaszcza że Rucki działał na tym samym terenie co i pułkownik Karol Krysiński.

*„Jechaliśmy może 20 minut, kiedy nagle ukazało się dwóch zbrojnych za grubym drzewem, jeden karabinier w uniformie, drugi kosynier w koszuli, wpuszczonej w spodnie, i zatrzymali nas. Kosynier udał się do placówki i przyprowadził wkrótce ze sobą oficera w czapce uniformowanej, w czerwonej koszuli garibardyskiej, przy szabli, z rewolwerem i z przepisową świstawką mosiężną, z dwoma odmiennie nastrojonymi i dźwięczącymi ustnikami. Oficer pozwolił nam zbliżyć się do placówki, złożonej z jakichś 20 ludzi, w połowie uzbrojonych w karabiny, w połowie zaś w kosy. Karabiny były oparte o drąg, umieszczony w kozłach mniej więcej na dwa cale od ziemi, zaś kosy w piramidach, oparte o drzewa. Część żołnierzy placówki leżała sobie swobodnie na ziemi, pozdejmowawszy kurtki; inni barszkowali się ze sobą i śmieli. Tutaj zatrzymano nas powtórnie dotąd, dopóki oficer nie otrzymał odpowiedzi na swój meldunek do głównej kwatery, co zabrało mniej więcej pół godziny czasu. Do przestania meldunku użył on kosyniera, który następnie odprowadził nas do głównej kwatery. Po 5 minutach najwyżej stanęliśmy na miejscu, przejeżdżając koła położonego po prawej stronie drogi obozu jazdy, a po lewej stronie drogi - obozu kosynierów. We wspaniałej Sali wysokich drzew, z sufitem ich koron, na łagodnym wzniesieniu ukazał się namiot, a raczej domek naczelnika. Po obu stronach jego otwartej ściany wchodowej stały nowiuteńkie sztandary z Orłem i Pogonią i napisem „Województwo Lubelskie” na jednej, a strzaskanym czarnym krzyżem z koroną cierniową i tekstem z Pisma Świętego na drugiej (na pamiątkę znieważenia krzyżów przez Moskali w czasie jednej z manifestacji kościelnych na ulicach Warszawy). Przy każdym sztandarze stało dwóch ludzi, jeden kosynier, drugi karabinier (jak przy wszystkich posterunkach powstańczych), jako straż honorowa. Jeden żołnierz w koszuli i spodniach, będący w służbie jako ordynans, leżał tuż obok na trawie”*⁹.

Zasadę dwuosobowej straży honorowej pełnionej przy sztandarze stosowali wszyscy dowódcy oddziałów powstańczych: „Przy sztandarze zawsze stał szydwach. Dobierano do tego ludzi urodziwych i dobrze ubranych”¹⁰.

6 *Ibidem.*, s. 59 – 60.

7 *Ibidem.*, s. 59 – 60.

8 J. Nałęcz – Rostworowski, *op. cit.*, s. 51.

9 F. L. von Erlach, *op. cit.*, s. 131-132.

10 J. S. Liniewski, *Pamiętniki, Fragment z lat 1861 – 1864*, oprac. J. Tomczyk, [w]: *Powstanie styczniowe na*

[...]. Udaliliśmy się z mostu na ćwiczenia, urządzone na cześć przybyłych gości na polance, oddalonej o kilkaset kroków, do której prowadziła wąska ścieżynka leśna; po drodze przechodziliśmy obok innej mniejszej polanki, na której stała pod wspaniałym drzewem kapliczka z pni i gałęzi, z ołtarzem w postaci niezgrabnego stołu, z krzyżem z dwóch nieociosanych pni, oraz klęcznikiem dla naczelnika, zrobionym z beczek i desek. Niedaleko stąd, nieco na uboczu trochę, nad bagnistym strumykiem, z którego można było od biedy zaczerpnąć trochę wody, znajdowała się rzeźnia bydła i resztki mięsa gniły tutaj swobodnie, rozszerzając dookoła zabójczy smród. Między rzeźnią a główną kwaterą znajdowało się miejsce rozdzielania żywności, dokąd zwożono poćwiartowane mięso, oraz chleb i mąkę. W bezpośrednim sąsiedztwie głównej kwatery stały konie sztabu i wyższych oficerów piechoty, bądź przywiązane do rodzaju żłobu, umieszczonego na poziomo leżącym drzewie, bądź też pasące się na trawie i przywiązane do kołków długimi sznurkami. W pobliżu znajdował się również wóz sztabowy, wóz z prochem, legowiska oficerów sztabu i piechoty ich kuchnie w chałupie, kilka szałasów oddziału technicznego. W wielkim czworoboku, otaczając zewsząd główną kwaterę, znajdowały się szalasy poszczególnych rodzajów broni, a więc karabinierów i strzelców po stronie, od której przypuszczalnie mógł nadejść nieprzyjaciel, oraz jazdy i kosynierów. Szalasy pleciono z wikliny, opierano o drzewa, nie troszcząc się wcale o zachowanie linii prostej; wewnątrz ich rozkładano się na słomie, na kocach i płaszczach różnego rodzaju. Pewien kierunek szałasom karabinierów i strzelców nadawały drągi do opierania karabinów, ustawione w dwóch kozłach. Karabiny nakrywano płótnem namiotowym lekarza. Jazda przywiązywała swe konie do 2 rzędów drągów, ustawionych poziomo na palach. Polak nie zastanawia się nawet nad tem, że trzymanie konia w nocy pod gołym niebem na wiosnę, latem lub jesienią może mu szkodzić. Lance konnicy i kosy ustawiano w piramidy obok drzew. Strawę gotowano w dowolnych punktach obozu, w bezpośredniej bliskości szałasów, bez urządzania pieców w ziemi, zawieszając po prostu kotły na drągach, umieszczonych w widłach; używano często i rożnów. Studnie znajdowały się od strony nieprzyjaciela, mniej więcej w odległości 10 minut drogi od skraju lasu; strzeżono ich bardzo pilnie”¹¹.

Dzisiaj wiemy, że obóz powstańczy Karola Krysińskiego znajdował się na terenie Poleskiego Parku Narodowego w Obwodzie Ochronnym Wola Wereszczyńska. Obóz pierwotnie znajdował się na grądzie o powierzchni około 4 hektarów otoczonym ze wszystkich niemal stron bagnami. Do siedliska powstańczego prowadziły dwie drogi: z Woli Wereszczyńskiej oraz stary gościniec Lipniak – Budy Wytyckie. (dzisiaj Wólka Wytycka)

Do dzisiaj pozostały jedynie ślady i miejsca po dawnych okopach okalających obozowisko. Od strony wsi zachował się, długi na około 110 metrów okop otaczający obóz. Również wzdłuż drogi, jak i na końcu grądu czytelne są pozostałości okopu. Obecnie w tym miejscu występuje drzewostan boru sosnowego, z domieszką brzozy brodawkowatej i dębu. Sporadycznie spotyka się wiekowe sosny i dęby. Na powierzchni widzimy liczne, duże karpy, świadczące o pierwotnym, starowiekowym drzewostanie. W poszycie leszczyna i kępy nasadzonych młodych świerków. Teren poprzecinany licznymi drogami i drózkami leśnymi. Wokół miejsca obozu ciągną się zagłębienia terenowe i bagna.

Tutaj nasza wędrówka prawie dobiega końca. Rozpoczyna się droga powrotna. Po pokonaniu około 250 m ścieżką przez las (oczywiście idąc zgodnie z kierunkiem strzałek), ponownie udajemy się do drogi prowadzącej do miejscowości Lipniak. W tym miejscu nasza trasa zamyka się w pętłę. Po dojściu do drogi skręcamy w prawo i po pokonaniu około 0,5 km powracamy do parkingu na początku ścieżki.

Lubelszczyźnie. Pamiątki 1863 r., Lublin 1966, s. 163.

11 Ibidem, s. 134-135.

Dziękując za wspólną wyprawę. Pełni nadziei wyrażamy przekonanie, że była ona niezwykłą przygodą pełną wrażeń i atrakcji zarówno historycznych jak i przyrodniczych, a zwiedzający swoim zachowaniem potrafili godnie uszanować odwiedzane miejsce.

Serdecznie zapraszamy do ponownego odwiedzenia tej trasy oraz zachęcamy do kolejnych wędrówek po innych ścieżkach na terenie Poleskiego Parku Narodowego.

Życzymy wielu udanych wypraw!

Zawartość merytoryczna materiałów ćwiczeniowych :

Opracowanie:

Agnieszka Chudaś

Zbigniew Giemza

MATERIAŁY ĆWICZENIOWE

Ścieżka przyrodniczo – historyczna „Obóz Powstańczy”

Ścieżka przyrodniczo – historyczna „Obóz Powstańczy” rozpoczyna się w miejscowości Lipniak. Trasa ścieżki wynosi około 4 km. W celu bliższego poznania zjawisk przyrodniczych, fauny i flory oraz walorów historycznych ścieżki, w najciekawszych miejscach, umieszczono 7 tablic informacyjnych.

Ścieżka prezentuje różne zbiorowiska leśne min. grąd niski, ols kępowo – dolinkowy; prowadzi groblą, wzdłuż kompleksu łąk zienkowskich (zwanymi „Pociągi”) do okazałego żeremia bobrowego. „Dąb powstańców”, mogiłka, czy miejsce obozu powstańczego – stanowiące historyczne elementy ścieżki, dają turystom pełniejsze wyobrażenie o przebiegu Powstania Styczniowego na terenie Pojezierza Łęczyńsko – Włodawskiego.

KARTA PRACY

Zadanie 1

Wymień co najmniej trzech przedstawicieli ziemiaństwa, zamieszkujących ówczesne tereny dzisiejszego Poleskiego Parku Narodowego, zaangażowanych w Powstaniu Styczniowym.

1

2

3

Zadanie 2

A) Spróbuj za pomocą zmysłów opisać las. Na podstawie własnych spostrzeżeń oceń, jak bardzo zmysły pomagają w poznaniu. (Dokładnie obserwuj otoczenie, wsłuchaj się w szum liści, śpiew ptaków, powąchaj zaobserwowane rośliny, dotknij kory drzew. Co czujesz?)

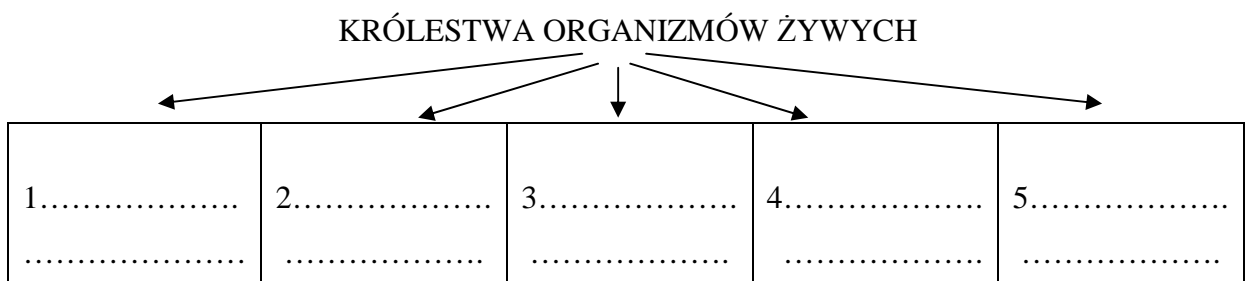
Lp.	ZMYŚŁY	SPOSTRZEŻENIA
1	oczy	
2	uszy	
3	nos	
4	dotyk	
5	smak	

B) Rozejrzyj się dookoła. Odszukaj organizmy, które mają kolory wymienione w tabeli poniżej. Wpisz je w odpowiednie miejsca.

Lp.	KOLOR	OBSERWACJE
1	Biały	
2	Brazowy	
3	Czarny	
4	Czerwony/Różowy/Bordowy	
5	Niebieski/Fioletowy	
6	Zielony	
7	Żółty	

Zadanie 3

Wypisz współcześnie wyróżniane królestwa istot żywych.



Zadanie 4

LAS

A) Przyjrzyj się uważnie rysunkom brzozy: niskiej, omszonej i czarnej. Spróbuj odpowiedzieć czym brzoza czarna różni się od pozostałych wymienionych gatunków. Wypisz kilka jej cech charakterystycznych.

.....
.....
.....
.....
.....

B) Przyporządkuj miejsca gdzie występują te organizmy.

- | | | | |
|---|------------------------|---|--------------|
| 1 | MRÓWKA | A | RUNO LEŚNE |
| 2 | KRUSZYNA POSPOLITA | B | MROWISKO |
| 3 | KOWALIK | C | NORA W ZIEMI |
| 4 | BORSUK | E | DZIUPLA |
| 5 | PSZYŁASZCZKA POSPOLITA | D | PODSZYT |

Zadanie 5

Jaka legenda związana jest z wiekowym dębem rosnącym przy ścieżce przyrodniczo – historycznej „Obóz powstańczy”.

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

Zadanie 6

W królestwie grzybów.

a) Spróbuj zaobserwować na trasie ścieżki grzyby i nazwij je. Następnie wyjaśnij, co oznacza, że grzyb jest saprofitem, pasożytem lub że żyje w symbiozie.

SAPROFITY

PASOŻYTY

SYMBIONTY

.....
.....
.....

b) Połącz w pary przedstawione na rysunku grzyby z drzewami, z którymi mogą tworzyć mikoryzę.

1



borowik szlachetny

A



buk



grab

2



lejkowiec dęty

B



brzoza

3



koźlarz babka

C



świerk pospolity



sosna zwyczajna

Zadanie 7

Przeczytaj uważnie nazwy zbiorowisk leśnych i odpowiedz od jakich drzew i krzewów pochodzą poniższe nazwy.

Lp.	Nazwa zbiorowiska	Nazwa krzewu lub drzewa
1	ols	
2	brzezina	
3	sośnina	
4	dąbrowa	
5	jaworzyna	
6	osiczyna	
7	świerczyna	
8	buczyna	
9	grabina	

Zadanie 8

Który z dowódców Powstania Styczniowego założył stały obóz powstańczy na Lipniaku?
Zakreśl poprawną odpowiedź.



1. Major Władysław Rucki.
2. Podpułkownik Karol Krysiński.
3. Pułkownik Walenty Lewandowski.
4. Generał Heydenreich – Kruk.

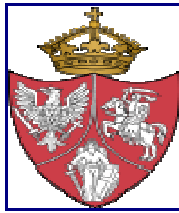
Zadanie 9

Podaj okres funkcjonowania obozu powstańczego na Lipniaku.

.....

Zadanie 10

Jakie symbole figurują w godle Powstania Styczniowego?



.....

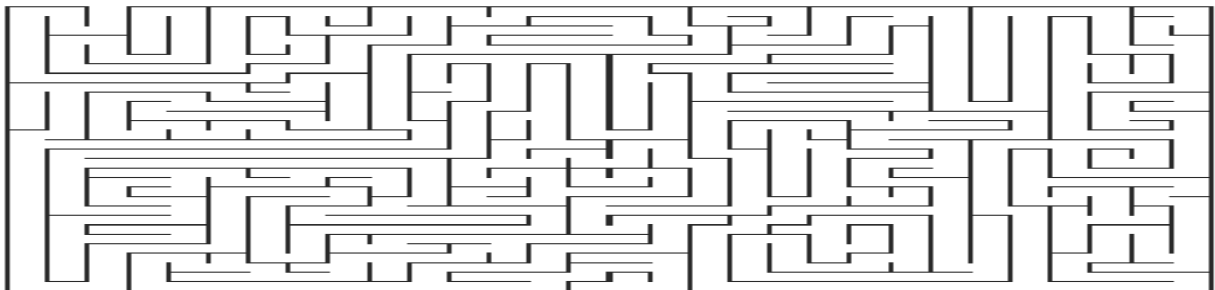
Zadanie 11

Jak uważasz, dlaczego właśnie las w okolicy wsi Lipniak stanowił dogodny i bezpieczny teren do założenia stałego obozu powstańczego w okresie Powstania Styczniowego 1863? Podaj co najmniej trzy powody.

.....
.....
.....
.....
.....
.....

Zadanie 12

Pomóż odnaleźć bobrowi wejście do jego żeremia. Wymień inne schronienia budowane przez bobry. (nory z podwodnym wejściem, półżeremia).



MATERIAŁY DLA NAUCZYCIELA

Opracowanie:

Agnieszka Chudaś

Zbigniew Giemza

Zadanie 1

Wymień co najmniej trzech przedstawicieli ziemiaństwa, zamieszkujących ówczesne tereny dzisiejszego Poleskiego Parku Narodowego, zaangażowanych w Powstaniu Styczniowym.

- 1) Franciszek Krassowski właściciel Pieszowoli, komendant cywilny powiatu radzyńskiego, zmarł na zesłaniu w Irkucku.
- 2) Jego syn Rajmund Krassowski, dowódca oddziału powstańczego, rozstrzelany za udział w powstaniu 6 II 1863 roku w Radzynie Podlaskim.
- 3) Ludwik, syn Franciszka Krassowskiego z Pieszowoli brał udział Powstaniu Styczniowym, skazany na więzienie, późniejszy właściciel majątku Pieszowola.
- 4) Józef Seweryn Liniewski, właściciel Lejna zastępca Franciszka Krassowskiego, obsługiwał również pocztę powstańczą.
- 5) Jan Nałęcz Rostworowski, właściciel Zawadówki, porucznik, dowódca wydzielonego piętnastoosobowego oddziału konnego w oddziale Karola Krysińskiego.

Zadanie 2

A) Spróbuj za pomocą zmysłów opisać las. Na podstawie własnych spostrzeżeń oceń, jak bardzo zmysły pomagają w poznaniu. (Dokładnie obserwuj otoczenie, wsłuchaj się w szum liści, śpiew ptaków, powąchaj zaobserwowane rośliny, dotknij kory drzew. Co czujesz?)

Lp.	ZMYSŁY	SPOSTRZEŻENIA
1	oczy	uczeń może wpisać jakie kolory zaobserwował, czy widok mu się podobał, czy nie (dlaczego?); jakie kształty dostrzegł (czy coś było małe, duże, okrągłe, owalne, kwadratowe itp.); czy coś miało regularny układ, czy raczej chaotyczny
2	uszy	uczeń może wpisać wszystkie dźwięki usłyszane podczas wycieczki np. dźwięki wydawane przez konary drzew, liście, gałęzie, wodę, zwierzęta - szum; szelest; świst; cisza; pluskanie; śpiew ptaków (czy można rozpoznać te ptaki po śpiewie?) itd.
3	nos	uczeń może wpisać wszystkie zapachy jakie uda mu się poczuć podczas wycieczki lub jakie mu się kojarzą z lasem np. pachnie kwiatami; liśćmi; świeżą trawą; ziołami; sosną; butwiejącymi liśćmi; ściółką; stęchłą wodą; czy udało się poczuć specyficzny zapach sromotnika bezwstydnego? itd.
4	dotyk	uczeń może dotknąć korę różnych drzew, ziemię, kamienia, szyszek, liści różnych gatunków drzew itp. niech opíše wówczas swoje spostrzeżenia, jaki ów

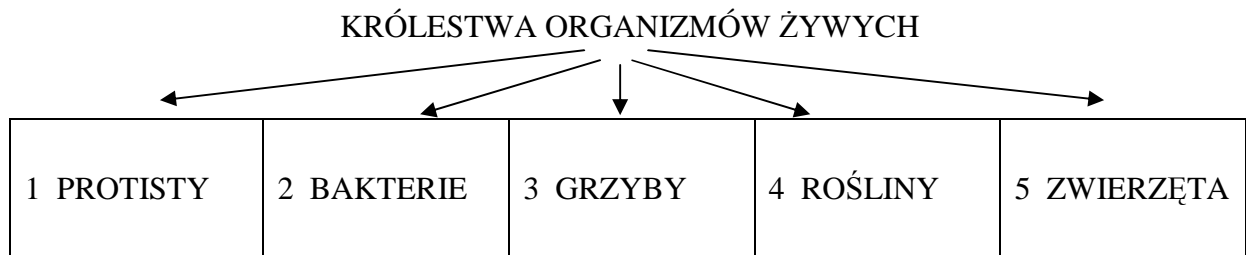
		przedmiot jest w dotyku np. szorstki; gładki; delikatny; drapiący; chropowaty itd.
5	smak	pod opieką i kontrolą przewodnika lub opiekuna uczeń może spróbować określonej rzeczy (najlepiej zrealizować to zadanie na owocach runa leśnego lub niektórych krzewów czy drzew np. czarna jagoda, borówka brusznica, malina, jeżyna, leszczyna, czeremcha, dzika czereśnia, bez czarny, bez koralowy, głóg), niech wówczas napisze czy to czego próbowali było: słodkie; gorzkie; kwaśne; słone; neutralne itd.

B) Rozejrzyj się dookoła. Odszukaj organizmy, które mają kolory wymienione w tabeli poniżej. Wpisz je w odpowiednie miejsca.

Lp.	KOLOR	OBSERWACJE
1	Biały	kora brzozy; śnieg; owocująca wełnianka pochwowata; kwiaty (rzeżucha łąkowa, szczawnik zajęczy, konwalia majowa, przytulia pospolita, bobrek trójlistkowy, grzybienie białe lub północne, czermień błotna, gwiazdnica wielkokwiatowa, zawilec gajowy)
2	Brazowy	kora drzew; ziemia; zeschnięte liście; grzyby (borowiki, podgrzybki)
3	Czarny	ziemia, torf, pióra (gawrona, kruka, bociana czarnego), owoce czeremchy, kruszyny, jeżyny, jagody
4	Czerwony/Różowy/Bordowy	kwiaty (storczyk: krwisty, kukawka, szerokolistny; firletka poszarpana; mak; ostrożeń łąkowy; goździk pyszny, łuskiewnik różowy), owoce jarzębiny, głogu, borówki brusznicy, psianki słodkogusz
5	Niebieski/Fioletowy	niebo; woda; kwiaty (niezapominajka błotna lub leśna, żmijowiec zwyczajny, barwinek pospolity, dąbrówka rozłogowa, dzwonek drobny, dzwonek rozpierzchły, fiołek leśny, fiołek wonny, fiołek błotny, kosaciec syberyjski, przetacznik leśny, przylaszczka pospolita; goryczka wąskolistna; psianka słodkogusz, groszek wiosenny)
6	Zielony	trawa; liście; kwiaty ciemniejszy zielonej; mchy torfowce, mchy płonniki
7	Żółty	słońce; kwiaty (dziurawiec zwyczajny, dziewanna wielkokwiatowa, mlecz zwyczajny, mniszek pospolity, jaskier ostry, kniec błotna, kosaciec żółty, pełnik europejski, zawilec żółty, ziarnopłon wiosenny); żółte liście, grzyby (kurka)

Zadanie 3

Wypisz współcześnie wyróżniane królestwa istot żywych.



Zadanie 4

LAS

A) Przyjrzyj się uważnie rysunkom brzozy: niskiej, omszonej i czarnej. Spróbuj odpowiedzieć czym brzoza czarna różni się od pozostałych wymienionych gatunków. Wypisz kilka jej cech charakterystycznych.

- 1) Może osiągnąć do 20 m wysokości.
- 2) Gałęzie ustawione pod kątem prostym.
- 3) Kora w kolorze czarnobrazowym lub stalowoczarnym.
- 4) Brak betuliny - barwnika, odpowiadającego za nadawanie białego koloru korze brzozy.
- 5) Kora nie łuszczy się okrężnie

B) Przyporządkuj miejsca gdzie występują te organizmy.

- 1 B
- 2 D
- 3 E
- 4 C
- 5 A

Zadanie 5

Jaka legenda związana jest z wiekowym dębem rosnącym przy ścieżce przyrodniczo – historycznej „Obóz Powstańczy”.

Przy odwiecznym dębie „kozak stracił głowę”. Oto relacja porucznika Jana Nałęcza Rostworowskiego, walczącego pod rozkazami pułkownika Karola Krysińskiego: „(...)Podczas naszego pobytu na Lipniaku podsuwały się niejednokrotnie ku nam podjazdy nieprzyjacielskie, mianowicie kozackie. Na drodze z Lipniaka do Bud Wytyckich stał dąb z konarem, wyciągniętym nad dróżką, w miejscu gdzie ona skręcała się raptownie, konar był tak nisko, że jeździec musiał się dobrze schylić, aby pod nim przejechać. Oddział kozaków chcąc wybadać, co robimy, podsunął się dróżką i natknął na naszą Pikietę, która dała ognia. Paru kozaków puściło się za nią, a jeden z nich padł na miejscu z roztrzaskaną o ten konar głową”.

Zadanie 6

W królestwie grzybów.

A) Spróbuj zaobserwować na trasie ścieżki grzyby i nazwij je. Następnie wyjaśnij, co oznacza, że grzyb jest saprofitem, pasożytem lub że żyje w symbiozie.

Saprofity – organizmy cudzożywne, odżywiające się martwymi szczątkami roślin i zwierząt. Biorą udział w procesach gnicia i butwienia, rozkładu materii organicznej.

Pasożyty – grzyby te żyją na innych organizmach żywych np. zwierzętach, roślinach, innych grzybach. Uczestnicząc w przemianie materii żywiciela (gospodarza) wykorzystuje go, często powodując jego chorobę, a nawet śmierć.

Symbionty – grzyby współżyjące z innymi organizmami na zasadach wzajemnej korzyści. Dostarczają organizmom jednych substancji, w zamian pobierają inne. Grzyby te najczęściej żyją w symbiozie z sinicami, glonami - porosty, paprotnikami, roślinami nasiennymi, drzewa - mikoryza.

B) Połącz w pary przedstawione na rysunku grzyby z drzewami, z którymi mogą tworzyć mikoryzę.

1 C

2 A

3 B

Zadanie 7

Przeczytaj uważnie nazwy zbiorowisk leśnych i odpowiedz od jakich drzew i krzewów pochodzą poniższe nazwy.

Lp.	Nazwa zbiorowiska	Nazwa krzewu lub drzewa
1	ols	OLSZA
2	brzezina	BRZOZA
3	sośnina	SOSNA
4	dąbrowa	DĄB
5	jaworzyna	JAWOR
6	osiczyna	OSIKA
7	świerczyna	ŚWIERK
8	buczyna	BUK
9	grabina	GRAB

Zadanie 8

Który z dowódców Powstania Styczniowego założył stały obóz powstańczy na Lipniaku? Zakreśl poprawną odpowiedź.



2. Podpułkownik Karol Krysiński.

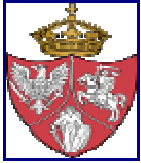
Zadanie 9

Podaj okres funkcjonowania obozu powstańczego na Lipniaku.

Obóz, nigdy nie zdobyty przez wojska carskie funkcjonował od końca czerwca 1863 do końca marca 1864 roku.

Zadanie 10

Jakie symbole figurują w godle Powstania Styczniowego?



Na godle z okresu Powstania styczniowego widnieje: Orzeł - godło Polski, Pogoń - godło Litwy; Archanioł Michał – patron Ukrainy.

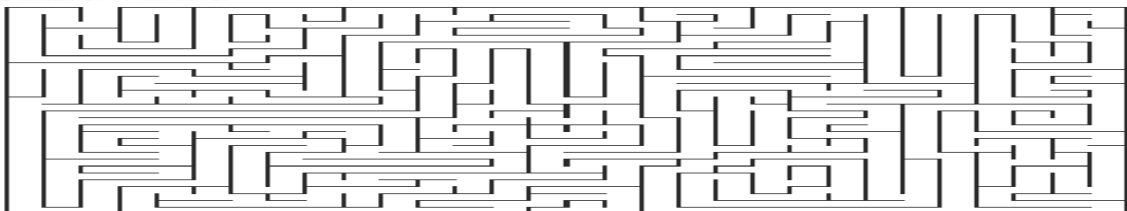
Zadanie 11

Jak uważasz, dlaczego właśnie las w okolicy wsi Lipniak stanowił dogodny i bezpieczny teren do założenia stałego obozu powstańczego w okresie Powstania Styczniowego 1863? Podaj co najmniej trzy powody.

- 1) Obóz powstańczy założony został na około 5 hektarowym grodzie, otoczony wokół bagnami, jak pisał Jan Nałęcz Rostworowski „„Sam Lipniak, to mała wioseczka, położona jakby na wyspie pomiędzy bagnami, dwie tylko grobelki z mnóstwem mostków do niej prowadzą, a przerwawszy je niepodobna się tam dostać”¹².
- 2) Większość okolicznego ziemiaństwa i dworów istniejących wokół Lipniaka albo brała udział w powstaniu, lub też sympatyzowała z powstańcami.
- 3) Miejscowa ludność włościańska, albo wstąpiła w szeregi powstańcze albo współpracowała z powstańcami. Nie istniała obawa zdrady miejsca pobytu powstańców.
- 4) W sąsiedztwie Lipniaka w Kozubacie nr 59, w Pieszowoli nr 10, w Białce nr 62. w Wytycznie nr 58, w Sosnowicy nr 61 i w Uścimowie nr 1 funkcjonowały poczty powstańcze, skąd powstańcy mieli stałe i na bieżąco wpływające informacje o wszelkich ruchach i przemarszach wojsk carskich.
- 5) Obóz na Lipniaku stanowił stałe i bezpieczne miejsce wypadowe na cały teren Lubelszczyzny i Podlasia.

Zadanie 12

Pomóż odnaleźć bobrowi wejście do jego żeremia. Wymień inne schronienia budowane przez bobry. (nory z podwodnym wejściem, półżeremia).



Propozycje zdjęć, map, rysunków lub grafik do zilustrowania przewodnika dydaktycznego po edukacyjnej ścieżce przyrodniczo-historyczną „OBÓZ POWSTAŃCZY”.

Przygotowała: Anna Myka-Raduj

Wstęp

Mapy – ilość sztuk 2

- 1) Lokalizacja ścieżki przyrodniczo-historycznej na terenie Poleskiego Parku Narodowego;
- 2) Trasa ścieżki przyrodniczo-historycznej „Obóz Powstańczy”.

Przystanek nr1. TRASA ŚCIEŻKI PRZYRODNICZO-HISTORYCZNEJ „OBÓZ POWSTAŃCZY”

Zdjęcia – ilość szt. 1

- 1) zdjęcie parkingu z zadaszeniem a w tle wieś Lipniak;

Przystanek nr 2. Przebieg Powstania Styczniowego na terenie Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego.

Zdjęcia i ryciny – ilość szt. 7

- 1) ryciny przedstawiające godło Powstania z 1863 roku;
- 2) ryciny przedstawiające sztandary powstańcze (dwie ryciny);
- 3) rycina przedstawiająca powstańców- jak na tablicy nr 2 (dwie ryciny);
- 4) rycina przedstawiająca Karola Krysińskiego;
- 5) zdjęcie starego krzyża stojącego przy parkingu;

Przystanek nr 3. Brzoza czarna *Betula obscura*, zwana także brzozą ciemną.

Zdjęcia i ryciny – ilość szt. 3

- 1) zdjęcie brzozy czarnej;
- 2) zdjęcia pokazujące różnice pomiędzy brzozą czarną a brodawkową (dwa zdjęcia);

Przystanek nr 4. Dąb Powstańców.

Zdjęcia i ryciny – ilość szt. 9

- 1) zdjęcie pokazujące uschnięty dąb który, jest wzmiankowany w literaturze;
- 2) ryciny pokazujące detale dębu, liście i owoce (dwie ryciny);
- 3) ryciny powstańców – jak na tablicy nr 4 (5 rycin);
- 4) zdjęcie zagajnika świerkowego w którym rośnie dąb;

Przystanek nr 5. „Mogiłki” - w tradycji ludowej miejsce mogiły powstańczej.

Zdjęcia i ryciny – ilość szt. 8

- 1) zdjęcie miejsca gdzie znajdują się mogiłki;
- 2) rycina mogiły powstańczej – jak na tablicy nr 5;
- 3) krzyż powstańczy – jak na tablicy nr 5;
- 4) zdjęcia z wykopalisk, badania detektorem i georadarem – jak na tablicy nr 5, oraz zdjęcia wykopanych monet i innych przedmiotów powstańczych (klamry, kule) (pięć zdjęć);

Przystanek nr 6. Łąki Zienkowskie, uroczysko „Pociągi”.

Zdjęcia – ilość szt. 11

- 1) zdjęcie rozlewiskach na Łąkach Zienkowskich – jak na tablicy nr 6;
- 2) zdjęcie wieży widokowej z tablicą, w tle widok na uroczysko „Pociągi”;
- 3) zdjęcia wybranych gatunków roślin, takich jak: kosaciec syberyjski, goryczka wąskolistna, kruszczyk błotny czy gnidosz królewski (cztery zdjęcia)
- 4) zdjęcia wybranych ptaków, takich jak: gęś gęgawa, żuraw, derkacz, krwawodziób, słonka (pięć zdjęć);

Przystanek nr 7. Żeremie bobrowe.

Zdjęcia – ilość szt. 5

- 1) Zdjęcie bobra;
- 2) zdjęcie żeremia bobrowego;
- 3) zdjęcie zgryzów bobrowych;
- 4) zdjęcie tamy bobrowej;
- 5) zdjęcie zalanego woda olsu;

Przystanek nr 8. Miejsce obozu powstańczego pułkownika Karola Krysińskiego na Lipniaku.

Zdjęcia i ryciny – ilość szt. 5

- 1) ryciny przedstawiające życie obozowe (biwak, ognisko, posiłek) – jak na tablicy nr 8 (trzy ryciny);
- 2) zdjęcie przedstawiające pozostałości okopów okalających obozowisko;
- 3) szkic sytuacyjny miejsca obozu powstańczego – jak na tablicy nr 8;

Łączna ilość zdjęć, map i rycin proponowana do przewodnika - **około 51 szt.**

(na tablicach ustawionych na ścieżce jest zamieszczone łącznie 34 sztuk zdjęć, rycin i map).

Propozycje zdjęć, map, rysunków lub grafik do zilustrowania materiałów ćwiczeniowych po edukacyjnej ścieżce przyrodniczo-historyczną „OBÓZ POWSTAŃCZY”.

Proponujemy zilustrować materiały ćwiczeniowe zdjęciami i grafikami już zamieszczonymi w tekście.